

คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์
A Translation and Analytical Study of the Sāratthamañjūsā
Aṅguttaraṭṭikā Dutiyabhāga

พระสุธีวรालังการ (สมคิด กุนดี)
Phra Suteewaralungkan (Somkid Kundee)^๑

Received: February 24, 2020 Revised: May 21, 2020
Accepted: May 22, 2020

บทคัดย่อ

บทความวิจัยเรื่องคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการคือ ๑) เพื่อศึกษาประวัติและโครงสร้าง ของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค ๒) เพื่อแปลคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค เป็นภาษาไทย ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค ผลการศึกษายืนยันว่า คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค เป็นการจดหมวดหัวข้อธรรม และการแสดงเนื้อความโดยวรรคและสูตร รจนาโดยพระสารีบุตรเถระ ชาวลัทธิ มโหรีโครงสร้างแบ่งออกเป็น ๓ นิบาต คือ ทุกนิบาต ติกนิบาต และจตุกกนิบาต มี ๕๒ วรรค มีสูตร ๓๔๙ สูตร คัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค มีคุณค่าใน ๒ ด้าน คือ ๑) คุณค่าในการรักษาและเผยแผ่ธรรม เป็นคัมภีร์ชั้นฎีกาที่ช่วยอธิบายขยายเนื้อความของคัมภีร์อรรถกถาให้กระจ่างชัด และช่วยชำระไว้ซึ่งพระสัทธรรมให้คงอยู่ต่อไป ๒) คุณค่าด้านการศึกษา เป็นเครื่องมือในการศึกษาหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาของภิกษุสงฆ์ให้ได้รับความรู้และความเข้าใจที่ถูกต้องและชัดเจน

คำสำคัญ : อังคุตตรฎีกา, ทุตติยภาค, การแปล, การวิเคราะห์, คัมภีร์สารัตถมัญจุสา

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University,
Thailand Email: somkidkundee1960@gmail.com หมายเลขโทรศัพท์: 089-041-0254

Abstract

This research paper entitled ‘A Translation and Analytical Study of The Sāratthamañjūsā Aṅgutaraṭṭikā Dutiyabhāga’ aims to study history and structure of Sāratthamañjūsā Aṅgutaraṭṭikā Dutiyabhāga into Thai, 2) to analyze the value of Sāratthamañjūsā Aṅgutaraṭṭikā Dutiyabhāga. The results revealed that this scripture was arranged into *Vagga* and *Sutta* composed by Ven. Sariputtathera, a Lankan Buddhist Bhikkhu. Its structure was classified into 3 parts, i.e. *Dukkanipāṭa*, *Tikanipāṭa*, and *Catukanipāṭa* totally containing 52 *Vagga* and 349 *Sutta*. It has, therefore, values in 2 aspects: 1) as description to explain Dhamma in Suttantapitaka for right understanding, 2) as a tool for Buddhist monks to study Dhamma,.

Keywords: Aṅgutaraṭṭikā, Dutiyabhāga, translation, analysis, Sāratthamañjūsā

๑. บทนำ

การบันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาจากอดีตถึงปัจจุบัน ภาษาที่มีความสำคัญต่อการบันทึกหลักฐานต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาอย่างมาก คือภาษามคธ เรียกกันตามแบบโบราณว่าภาษามคธีเป็นภาษาที่มีต้นกำเนิดอยู่ที่ประเทศอินเดีย หรือที่เรียกกันว่าชมพูทวีป เป็นภาษาที่ใช้พูดกันมาตั้งแต่ก่อนสมัยพุทธกาล นิยมใช้ในสมัยพุทธกาลและใช้มากในแคว้นมคธและแคว้นโกศลพระพุทธเจ้าเมื่อตรัสรู้แล้ว ก็เสด็จจาริกแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ด้วยภาษามคธ ดังมีคำที่กล่าวไว้ในคัมภีร์สมโมหวิโนทนี อภิธัมมปิฎกวิภังคอรกถกถาว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงใช้ภาษามคธซึ่งเป็นภาษาที่มีแบบแผนประกาศพระพุทธวจนะ คือพระไตรปิฎก^๒ คัมภีร์^๓ พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ที่พระพุทธศาสนานิกายเถรวาทถือว่า เป็นเสมือนองค์ศาสดาเพราะเป็นที่บรรจุคำสอนที่เป็นตัวแทนองค์ศาสดา ตามที่ทรงรับสั่งไว้แก่ท่านพระอานนท์ก่อนเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า “อานนท์ บางทีพวกเธออาจจะคิดว่า “ปาพจน์มีพระศาสดาล่วงลับไปแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา” ข้อนี้พวกเธอไม่พึงเห็นอย่างนั้น ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไปแล้ว ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^๔

พุทธดำรัสดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า ทรงยกย่องให้พระธรรมและพระวินัยเป็นใหญ่หลังจากที่พระองค์ปรินิพพานแล้ว ในสมัยพุทธกาล ยังไม่มีการจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร การเก็บบันทึกพระไตรปิฎกต้องอาศัยความจำเป็นเครื่องมือสำคัญ อาจารย์ท่องจำพระไตรปิฎกแล้วบอกปากเปล่าแก่ศิษย์ซึ่งจะต้องรับภาระท่องจำกันต่อไป และเมื่อท่องจำได้ก็มาสวดซ้ำซ้อนพร้อมกัน การท่องจำและการบอกเล่าต่อๆ กันมาเช่นนี้ เรียกว่า มุขปาฐะ หมายถึงการเรียนโดยอาศัยคำบอกเล่าจากปากของอาจารย์ พระไตรปิฎกถูกเก็บรักษาและถ่ายทอดต่อกันมาด้วยระบบการศึกษาแบบมุขปาฐะนี้จนกระทั่งได้รับการจารึกเป็นลายลักษณ์อักษรลงในใบลานในการสังคายนาครั้งที่ ๔ ซึ่งจัดขึ้นที่ประเทศลังกาในปี พ.ศ. ๔๕๐ คัมภีร์แบ่งออกเป็น ๕ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) คัมภีร์พระไตรปิฎก บันทึกหลักคำสอนปฐมภูมิ (๒) คัมภีร์อรรถกถา อธิบายขยายความพระไตรปิฎกที่ยังไม่ชัดเจน (๓) คัมภีร์ฎีกา อธิบายขยายความอรรถกถา (๔) คัมภีร์อนุ

^๒ สมุทสาสมพุทโธปี เตปิฎกํ พุทธวจนํ ตณฺตี อาโรเปนโต มาคฺคภาสายนฺเมว อาโรเปสิ, อภิ.วิ.อ. (บาลี) ๒/๔๑๕, อัง.จตุกก.ฎีกา (บาลี) ๒/๔๓๖.

^๓ เสถียรพงษ์ วรรณปก, คำบรรยายพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : หอรัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^๔ ที.ม. (บาลี) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔. ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๖๔.

ฎีกา อธิบายขยายความคัมภีร์ฎีกา (๕) คัมภีร์คันถนิตยะ เป็นคัมภีร์นอกเหนือจากพระไตรปิฎก อรรถฎีกา ฎีกา และอนุฎีกา^๕

คัมภีร์พระไตรปิฎก ได้แก่ คัมภีร์ที่บันทึกคำสอนในพระพุทธศาสนาไว้ครบถ้วน มีความสำคัญที่ชาวพุทธยึดเป็นหลักปฏิบัติตราប់เท่าทุกวันนี้ แบ่งเป็น ๓ ปิฎก คือ (๑) พระวินัยปิฎก (๒) พระสุตตันตปิฎก (๓) พระอภิธรรมปิฎก

คัมภีร์อรรถฎีกา^๖ ได้แก่ คัมภีร์ที่วรรณนาอธิบายสันตถบท (บทที่มีเนื้อความซับซ้อน) ในพระไตรปิฎกให้ชัดเจนขึ้น โดย อรรถสมมติ พยัญชนะสมมติ บาลีมุตตะกะ นานาวินิจญัติ ตลอดจน อารยวิชาวาระดับต่างๆ ที่เรียกว่า **ปกิณณกเทศนา** ที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ในสถานที่ต่างๆ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) พุทธสังวัณนิตะ คำอธิบายที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเอง เรียกว่า ปกิณณกเทศนา ดังประโยคว่า “ตตถ ตตถ ภควา ปวตติตา ปกิณณกเทศนาเยว หิ อฏฺฐกถา”^๗ หรือดังประโยคว่า “ปจฺมสํสฺสํติยํ ยา อฏฺฐกถา สงฺกิตฺตาติ วจเนน สา ภควโต ธรรมานกาเลปิ อฏฺฐกถา สํวชฺชติติ”^๘

๒) อนุพุทธสังวัณนิตะ คำอธิบายไขความที่พระสาวกได้แสดงไว้

คัมภีร์อรรถฎีกาตามที่กล่าวมานั้น เมื่อแยกออกโดยยุคสมัย สามารถแบ่งอรรถฎีกาเหล่านั้นออกเป็น ๒ ชนิด คือ (๑) โบราณอรรถฎีกา^๙ อรรถฎีการุ่นเก่า (๒) อภินวอรรถฎีกา อรรถฎีกาที่เรียบเรียงขึ้นใหม่

คัมภีร์ฎีกา^{๑๐} ได้แก่ ฎีกาที่อธิบายสันตถบทในคัมภีร์อรรถฎีกา ที่เป็นพระวินัย และพระสูตรเท่านั้น คัมภีร์ฎีกาส่วนนี้ เรียกว่า ปุราณฎีกา, อภินวฎีกา ส่วนคัมภีร์ที่อธิบายพระอภิธรรม ที่เรียกว่า อภิธัมมฎีกานั้นแยกเป็น มูลฎีกา และอนุฎีกา

^๕ ฝ้ายคัมภีร์พุทธศาสนา กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, เอกสารเข้าเล่ม, หน้า ๒๙.

^๖ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ ๑ โบราณอรรถฎีกา, กลุ่มที่ ๒ อภินวอรรถฎีกา.

^๗ สารตถ. ฎีกา (บาลี) ๑/-/๒๗.

^๘ อภ. อนุฎีกา (บาลี) ๑/-/๑๑๓.

^๙ **โบราณอรรถฎีกา** เป็นอรรถฎีกาที่มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล ซึ่งได้ยกขึ้นสู่สังคายนาทั้ง ๓ ครั้ง และพระมหินเถระนำไปลังกา ต่อมาได้แปลเป็นภาษาสีหฬ เรียกว่า สีหฬอรรถฎีกา;วิ.ม. อ.(บาลี) ๑/-/๓, ที.สี.อ.(บาลี) ๑/-/๑, วชิร.ฎีกา (บาลี) -/-/๒๓, สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/-/๒๕.

^{๑๐} **คัมภีร์ฎีกา** แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายสันตถบทในคัมภีร์อรรถฎีกา แบ่งเป็น วินยฎีกา, สุตตันตฎีกา, และอภิธัมมฎีกา (เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า มูลฎีกา) (๒) คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายสันตถบทในสังคหอรรถฎีกา เรียกชื่อว่า สังคหฎีกา แบ่งเป็น วินยสังคหฎีกา, สุตตันตสังคหฎีกา, และอภิธัมมสังคหฎีกา.

คัมภีร์อนุฎีกา^{๑๑} หมายถึง คัมภีร์ที่อธิบายลัทธิในคัมภีร์มูลฎีกา, ฎีกา ซึ่งคัมภีร์ฎีกา ที่อธิบายลัทธิในมูลฎีกา เรียกว่า อนุฎีกา เช่น อัมมสังคณอนุฎีกา วิภังคอนุฎีกา ปัญจปรณอนุฎีกา มณิทีปฎีกา (อนุ) มธุสารถถปิณีฎีกา (อนุ)

นอกจากนี้นักปราชญ์ยังกล่าวอีกว่า คัมภีร์ฎีกาที่อธิบายลัทธิในอภิธัมมัตถวินิภาวินิ (อนุ) ฎีกา ซึ่งมีรายชื่อคัมภีร์ดังนี้ (๑) มณิสารมัญญชูลฎีกา (๒) อเพคคฺสารถถปิณี (จุฬฎีกา) (๓) ปรมัตถทีปนิฎีกา (๔) ปรมัตถอนุทีปนิฎีกา (๕) ปรมัตถวิโสธนีอภิธมฺมฎีกา (๖) อังกุรฎีกา (สังคหฬฎีกา) (๗) อภิธัมมัตถอนุวินิภาวินิฎีกา (๘) มหาอตุลฎีกา (๙) อภิธัมมัตถสังคหวินิจฉยฎีกา

คัมภีร์ฎีกา เป็นวรรณกรรมภาษาบาลี ที่แต่งเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาของพระอรรถกถาจารย์ที่ได้ไขความในพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่ขยายความในพระไตรปิฎก เรียกว่า คัมภีร์ชั้นสาม คัมภีร์ฎีกามีความแตกต่างจากคัมภีร์อรรถกถา (คัมภีร์ชั้นสอง) ที่วัตถุประสงค์ในการแต่งฎีกานั้นทำเพื่ออธิบายเนื้อความในคัมภีร์รุ่นอรรถกถา หรือฎีกาด้วยตัวเองคัมภีร์ฎีกานี้มีผู้แต่งจำนวนมากและมีหลายคัมภีร์ ส่วนใหญ่ชื่อคัมภีร์ชั้นฎีกาจะมีคำว่า ฎีกา และตามด้วยชื่อคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายความ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีคำ ทิปปินี โขติกา ปกาสินี หรือ คณฺฐิ ลงท้าย^{๑๒} ซึ่งคำลงท้ายเหล่านั้นรวมแปลว่า ให้ความกระจ่าง (อธิบายความในอรรถกถาให้กระจ่าง) คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา

คัมภีร์สารัตถมัญญชูล อังคุตตรฎีกา นี้ ซึ่งเป็นวรรณนาของอังคุตตรอรรถกถา อันมีชื่อว่า มโนรณปุรณิ มี ๒ ฉบับ คือ^{๑๓} ๑) อังคุตตรปุราณฎีกา ๒) อังคุตตรอนิวัฎฎีกา สำหรับอังคุตตรปุราณฎีกาอันมีชื่อว่า สันตลปปกาสินี นี้ ในคัมภีร์คณฺถวังสะ กล่าวว่า รัตนโดยพระเถระผู้มีนามว่า อัมมปาละ ซึ่งเป็นพระเถระรูปเดียวกันที่รัตน ทิฆนิกายฎีกา เป็นต้น คัมภีร์ฎีกาฉบับนี้ ในคัมภีร์ปิฎกต่อละไมกล่าวว่า ในประเทศพม่า มีเพียง เอกกนิปาต ถึง ติกนิปาต เท่านั้น ปัจจุบันคัมภีร์ฉบับนี้ มิได้ถูกจัดพิมพ์ขึ้นแม้ในอักษรพม่า

ส่วนอังคุตตรอนิวัฎฎีกา อันมีชื่อว่า สารัตถมัญญชูล (สารตมณฺญชูล) รัตนโดยพระสารีบุตรเถระ ผู้รจนาสารตถทีปนิฎีกา ปัจจุบันคัมภีร์ฉบับนี้รู้จักกันในนามของอังคุตตรฎีกา ฉบับมหาจุฬาฯ จัดพิมพ์เป็น ๓ เล่ม โดยท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ประรณานำเพ็ญประโยชน์

^{๑๑} **คัมภีร์อนุฎีกา** คือ อัมมสังคณอนุฎีกา, วิภังคอนุฎีกา, ปัญจปรณอนุฎีกา, มณิทีปฎีกา (อนุ), และมธุสารถถทีปนิฎีกา (อนุ).

^{๑๒} คำลงท้ายดังกล่าวบางคำนำมาจากคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งคัมภีร์ชั้นฎีกาใดที่ไม่ได้แต่งชื่อคัมภีร์ชั้นใหม่ ก็จะใช้คำว่า ฎีกา นำหน้าตามด้วยชื่อคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่นำมาขยายความ เช่น ฎีกาสารัตถทีปนิ เป็นต้น

^{๑๓} อง.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๙.

ระยะยาวและปรารถนาเห็นความยั่งยืนอย่างถาวรแห่งพระสัทธรรม ได้ปรารถนาให้สร้างคัมภีร์ อรรถกถาและฎีกาขึ้นมา และคณะทำงานแห่งมูลนิธิของท่านก็ได้ร่วมกันสรรสร้างจัดแต่งจนจบ ภาควิชาบาลีปริวรรต ได้มอบให้เป็นศาสนสมบัติแก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเผยแผ่แก่เหล่าชนผู้หวังความเจริญสืบต่อไป

อนึ่ง คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค นี้ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาท สำหรับในประเทศไทยยังไม่มีผู้แปล หรือปริวรรตมาเป็นรูปของภาษาไทย จะมีอยู่ก็เพียงเป็นรูปของภาษาบาลีอักษรไทยเท่านั้น เพราะเหตุที่คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาอธิบายขยายไขข้อความของอรรถกถาพระสูตร เพื่อให้มีความชัดเจนเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น และง่ายต่อการทำความเข้าใจพระสูตร อีกทั้งทางด้านเนื้อหา ไวยากรณ์ ความสัมพันธ์ และความอรรถกถาภาษาบาลีที่ท่านแต่งไว้นั้นมีคุณค่าต่อการศึกษ ภาษาบาลีเป็นอย่างมาก และเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พระธรรมวินัย แก่อนุชนรุ่นหลังผู้ที่มีศรัทธาศึกษาในพระพุทธศาสนาสืบ ๆ ไป ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะอนุรักษ์ไว้ และปริวรรตแปลมาเป็นภาษาไทย ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะแปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค และศึกษาวิเคราะห์ เพื่อสะดวก และเป็นประโยชน์แก่ผู้ใดเพื่อศึกษาพระธรรมวินัย และผู้วินิจฉัยพระสูตร อนึ่งงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าหนังสือคัมภีร์เล่มนี้เมื่อผ่านการแปล วิจัย และวิเคราะห์กลั่นกรองออกมาตามลำดับขั้นตอนแล้ว ก็จะเป็นประโยชน์แก่การศึกษา นักศึกษา และเป็นบ่อเกิดแห่งปัญญาในด้านอธิบายข้อธรรมในพระสูตร อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่เหล่าพุทธบริษัท และแก่สังคมมวลชนอย่างมากมายนานกาลทั้งในกาลปัจจุบันและอนาคตข้างหน้าต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค : การแปลและการศึกษาวิเคราะห์” สำหรับวัตถุประสงค์ที่ต้องการนำเสนอในบทความนี้มี ๓ ข้อ) คือ

- ๑) เพื่อเพื่อศึกษาประวัติและโครงสร้าง ของคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค
- ๒) เพื่อเพื่อแปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาคเป็นภาษาไทย
- ๓) เพื่อวิเคราะห์คุณค่าคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

งานวิจัยเรื่อง “คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค : การแปลและการศึกษาวิเคราะห์” นี้ ผู้วิจัยได้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ขอบเขตของการวิจัย คือ แปลคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุตติยภาค ฉบับพิมพ์ภาษาบาลี

อักษรไทย โดยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๗ ให้มีเนื้อความเป็นภาษาไทย ศึกษาคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค ในด้านประวัติความเป็นมาลักษณะเด่น ทางด้านโครงสร้างด้านเนื้อหาด้านไวยากรณ์ด้านความสัมพันธ์ภาษาและศัพท์ใช้ วิเคราะห์ คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค ในด้านคุณค่าต่อการศึกษาของพระสงฆ์ รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ วิทยานิพนธ์ หนังสือ และ เอกสารต่างๆ และสรุปและนำเสนอผลการวิจัย

๔. ผลการวิจัย

ผลการวิจัยนี้ได้ค้นพบประเด็นที่ตอบวัตถุประสงค์ดังนี้ คัมภีร์อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค ปรกโดยพระสารีบุตรเถระ ชาวลังกา คัมภีร์นี้จัดอยู่ในชุดตันตฎีกามีชื่อเรียกตามนิกายคือ (๑) ที่มนิกายฎีกา (๒) มัชฌิมนิกายฎีกา (๓) สังยุตตนิกายฎีกา (๔) อังคุตตรนิกายฎีกา (๕) ขุททก นิกายฎีกา และอังคุตตรฎีกา ฉบับมหาจุฬาฯ จัดพิมพ์เป็น ๓ เล่มคือ (๑) อังคุตตรฎีกา (ปฐม ภาโค) (๒) อังคุตตรฎีกา (ทุติโย ภาโค) (๓) อังคุตตรฎีกา (ตติโย ภาโค) มีความหมายว่า ฎีกาว่า ด้วยการอธิบายอังคุตตรนิกายอรรถกถามีเอกกนิบาตเป็นต้น มีโครงสร้างแบ่งออกเป็น การ จัดเป็นหมวดว่าด้วยนิบาตมีทั้งหมด ๓ นิบาตคือ ทุกนิบาต ติกนิบาต และจตุกกนิบาต มีวรรค ทั้งหมด ๕๒ วรรค มีกัมมการณวรรค หมวดว่าด้วยวิธีการลงโทษเป็นต้น มีภิกขุญญวรรค หมวด ว่าด้วยธรรมที่รู้ยิ่งเป็นที่สุด มีสูตรทั้งหมด ๓๔๙ สูตร มีวัชชสูตรตวันณนา พรรณนาสูตรว่าด้วย โทษเป็นต้น มีมาลुकยปุตตสูตรตวันณนา พรรณนาสูตรว่าด้วยพระมาลुकยบุตรเป็นที่สุด

มีรูปแบบการแต่งคัมภีร์แบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ (๑) แบบร้อยแก้ว (คัชชะ) เป็นความ เรียง เรียกว่า จุลณิยะ บางที่ไม่มีคาถา คัชชะแบ่งเป็น ๑) อาขยาธิกะ เรื่องจริงที่กล่าวถึง เหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ชีวประวัติ เป็นต้น ๒) กถา เรื่องที่แต่งจากจินตนาการ เช่น นิทาน เป็นต้น (๒) แบบร้อยกรอง (ปัชชะ) บทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสหทศาศตร์เรียกว่า ฉันท์ หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท์ บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่าน ผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะมักระวังเรื่อง สิลิธ ธนิต ตลอดจนคณะฉันท์ต่างๆ โดยมาก รจนาขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความ ท่องจำ และสาธยายเช่น ปฐยาวัตรฉันท์ อินทรวีเชียรฉันท์ อินทวงศ์ฉันท์ เป็นต้น

หลักภาษาในคัมภีร์อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค แบ่งออกเป็น ๓ ส่วนคือ (๑) วิธีการใช้นาม ศัพท์ คือ นามนาม คุณนาม และสัพพนาม มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวนคำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภัตติ) มีวิธีแจกคำนามวิภัตตินาม ๗ วิภัตติ คือ ปฐมา วิภัตติ ทุติยาวิภัตติ ตติยาวิภัตติ จตุตถวิภัตติ ปัญจมีวิภัตติ ฉัฏฐวิภัตติ สัตตมีวิภัตติ (๒) วิธีการใช้กริยาศัพท์คือ กริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ของประธาน เรียกว่า กริยา ในประโยคบาลีประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมี กริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายใช้เป็นกริยาคุมประโยค กริยาคุมพากย์ ที่มาจากกริยาอาขยาต คุมพากย์ได้ทุกตัว การเคลื่อนไหวระหว่างประโยคหรือกริยาที่เกิดระหว่าง

๑.๑) ผู้รจนานี้ได้มีการอธิบายหลักธรรมเพื่อให้เนื้อหาต่อนั้นๆ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น คือ (๑) ในทุกนิบาต เช่น คำว่า เพื่อความผาสุกของภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก พระสารีบุตรเถระ

ชาวลัทธิผู้รจนาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า เพื่อความอยู่สำราญของเหล่าภิกษุผู้มีศีลดีงามคือมีศีล เป็นที่รัก ภิกษุทั้งหลายผู้มีศีลเป็นที่รัก เมื่อไม่รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษและไม่มีโทษ ชิดคั่น ขอบเขต เมื่อพยายามเพื่อความบริบูรณ์แห่งไตรสิกขา สงสัยอยู่ ย่อมลำบาก ย่อมรำคาญ แต่ครั้นรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ สิ่งที่มีโทษ และไม่มีโทษ ชิดคั่น ขอบเขต เมื่อเพียรพยายามเพื่อความบริบูรณ์แห่งไตรสิกขา สงสัยอยู่ก็ไม่ลำบาก ไม่รำคาญ ด้วยเหตุนี้ การบัญญัติสิกขาบท จึงเป็นไปเพื่อความอยู่สำราญของภิกษุเหล่านั้น (๒) ในติกกนิบาต เช่น ในคูกกนิบาต พระสารีบุตรเถระ ชาวลัทธิ ผู้รจนาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า คำว่า บุคคลผู้พูดภาษาคุณ (คูกกนิบาต) ได้แก่ พูดภาษาคุณ เพราะพูดเช่นเดียวกับคุณ เหมือนอย่างธรรมดาว่า คุณย่อมไม่เป็นที่ปรารถนาของมหาชน ฉันทใด คำพูดของบุคคลนี้ก็ไม่ใช่เป็นที่ปรารถนาของเทวดาและมนุษย์ฉันทนั้น คำว่า ถ้อยคำมีกลิ่นเหม็น (ทุกคนกถา) ได้แก่ กล่าวถ้อยคำที่มีกลิ่นเหม็นเหมือนคุณ เพราะหมองไปด้วยของไม่สะอาด คือกิเลส (๓) ในจตุกกนิบาต เช่น ในสังคหสูตร คำว่า สมานัตตตา การวางตนสม่ำเสมอ พระสารีบุตรเถระ ชาวลัทธิ ผู้รจนาได้อธิบายเพิ่มเติมว่า ความเป็นผู้เสมอกัน ชื่อว่า การวางตนสม่ำเสมอ ได้แก่ การวางตนไว้ในฐานะที่เสมอกัน การวางตนไว้ในฐานะที่เสมอกันนั้น ได้แก่ ความเป็นผู้บริโศคร่วมกัน โดยมุ่งถึงการกระทำความเป็นผู้เสมอกันกับตน ความเป็นผู้บริโศคร่วมกันกับตน ด้วยการร่วมทุกข์นั้น ในเวลาที่ความสุขเกิดขึ้นแก่ตน และความสุขเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้น ท่านจึงกล่าวว่า ความเป็นผู้ร่วมสุขและร่วมทุกข์เสมอกัน

๑.๒) ผู้รจนาอธิบายหลักธรรมด้วยการเปรียบเทียบกับสิ่งอื่น สื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัย เพื่อให้เนื้อหาตอนนั้นๆ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นคือ (๑) ในทุกกนิบาต เช่น เปรียบเหมือนก้อนเหล็ก ๒ ก้อน ก้อนหนึ่งเย็น (แต่) เปื้อนคุณ ก้อนหนึ่งร้อนติดไฟ ฉันทใด ก้อนเหล็ก ๒ ก้อนนั้น คนผู้เป็นชาติวิญญูชนรังเกียจก้อนที่เย็นเพราะเปื้อนคุณ จึงไม่หยิบเอา อีกก้อนก็ไม่หยิบเพราะกลัวร้อน ฉันทใด บัณฑิตก็ฉันทนั้น รังเกียจเพราะความละอายบาป จึงไม่ทำบาป กลัวต่อภัยในอภัยเพราะโอดตปปะ จึงไม่ทำบาป หิริตั้งขึ้นตามสภาวะเพราะความละอายบาป โอดตปปะตั้งขึ้นตามสภาวะเพราะความกลัว ด้วยอาการอย่างนี้ (๒) ในติกกนิบาต เช่น กิเลสทั้งหลายที่ฆ่าได้ด้วยมรรคเบื้องต้น ถอนขึ้นได้เด็ดขาดด้วยมรรคเหล่านั้น เพราะให้ถึงความไม่เกิดขึ้นได้อีกเป็นธรรมดา กิเลสทั้งหลายที่ยังละไม่ได้ก็ยังมิอยู่ เพราะอรหัตตมรรคยังไม่เกิดขึ้นในสันดานแล้วกล่าวความที่ญาณเหล่านั้น เปรียบเหมือนฟ้าแลบ หาใช่เพราะกิเลสทั้งหลายที่ละได้แล้วด้วยมรรคเหล่านั้นยังมีอยู่ไม่ (๓) ในจตุกกนิบาต เช่น ความที่มะม่วงไม่สุก ยังคงดิบอยู่ ฉันทใด ความเป็นปุถุชนในบุคคลก็ฉันทนั้น การที่มะม่วงมีผิวสุกคล้ายกับมะม่วงสุกฉันทใด การที่บุคคลเปรียบเหมือนมะม่วงสุกและผิวสุกคล้ายกับการที่พระอริยะทั้งหลายเหมือนกันด้วยคุณมีการก้าวไปข้างหน้าเป็นต้นในบุคคลก็ฉันทนั้น

๒) คุณค่าด้านการศึกษา โดยเป็นเครื่องมือศึกษาพระสัทธรรมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง แบ่งเป็น

๒.๑) คุณค่าด้านการศึกษาพระวินัยของพระสงฆ์ พระสารีบุตรเถระ ชาวลัทธิ ผู้รจนาได้ประมวลเนื้อหาจากพระวินัยปิฎก และอรรถกถาพระวินัย โดยมีข้อความที่เกี่ยวข้อง

กับพระวินัย และยกข้อความในพระวินัยปิฎกเข้ามาสัมพันธ์กับคัมภีร์อังคุตตรนิกาย คือ (๑) ในทุกนิบาตเช่น ชื่อว่า อธิกรณ์ เพราะรูปวิเคราะห์ว่า สงฆ์ก่อขึ้น (และ) สงบได้ด้วยสมณะทั้งหลายได้แก่ การเถียงกันที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยเรื่องที่ก่อการทะเลาะ ๑๘ เรื่อง ชื่อว่า วิวาทาธิกรณ์ เป็นต้น (๒) ในตักนิบาต เช่น การรับอุโบสถวัน ๑๕ คำ ย่อมไม่ได้ เพราะไม่มีวัน เหมือนวันส่งอุโบสถวัน ๑๔ คำ (การรักษาอุโบสถศีลในวันรับและวันส่ง วันรับคือ วัน ๔ คำ, ๗ คำ และ ๑๓ คำ สำหรับเดือนขาด หรือวัน ๑๔ คำ สำหรับเดือนเต็ม วันส่งคือ ๖ คำ, ๙ คำ และ ๑ คำ) อุโบสถที่รักษาประจำตลอด ๓ เดือน ภายในพรรษา ถ้าไม่อาจรักษา ๓ เดือนได้ก็รักษา ๑ เดือน ในระหว่างวันปวารณาทั้งสอง หรือถ้าไม่อาจรักษาได้ถึง ๑ เดือน ก็รักษาตลอดครึ่งเดือนตั้งแต่วันปวารณาต้น ชื่อว่า ปาฏิหารยปิฎก (๓) ในจตุกกนิบาต เช่น ชื่อว่า อันตรายิกธรรม เพราะธรรมเหล่านั้นมีอันตรายอีกอย่างหนึ่งประกอบแล้วในอันตราย เพราะเหตุที่ธรรมเหล่านั้นที่เป็นเช่นนี้ชื่อว่า เป็นธรรมทำอันตราย ท่านจึงกล่าวว่า ชื่อว่า อันตรายิกธรรม เพราะทำอันตราย ท่านกล่าวว่า จงใจล่วงละเมิด เพราะอธิบายว่า เมื่อไม่จงล่วงละเมิดก็ไม่มีโทษมาก คำว่า อาบัติ ๗ กอง เป็นต้น เป็นเพียงอุทาหรณ์

๒.๒) คุณค่าด้านการศึกษาศาสตร์ของพระสงฆ์ พระสารีบุตรเถระ ชาวลังกา มีการอธิบายความหมายของศัพท์ต่างๆ ในทุก-ติก-จตุกกนิบาตที่เป็นวรรค และสูตร มาสนับสนุนแนวการอธิบายคัมภีร์อังคุตตรนิกายที่มีการเรียนการสอนในรายวิชา อังคุตตรนิกายปาลี คือ (๑) ในทุกนิบาตเช่น มีการเรียนการสอนพระสูตรคือ วัชสุตฺต ว่าด้วยโทษ ปธานสูตร ว่าด้วยความเพียรที่เกิดได้ยาก เป็นต้น มีการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะคัมภีร์อังคุตตรนิกาย ในทุกนิบาต อภิปรายสาระสำคัญ สรุป วิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคลสำคัญหลักธรรม พระสูตรที่กำหนด มีการบรรยายสรุป และรายงานเป็นรูปเล่ม เป็นต้น (๒) ในตักนิบาต เช่น มีการเรียนการสอนพระสูตรคือ พาลวรรค หมวดว่าด้วยคนพาลและบัณฑิตมีพระสูตร ๑๐ สูตร และ รกการวรรค หมวดว่าด้วยช่างรถมีพระสูตร ๑๐ สูตร เป็นต้น มีการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะคัมภีร์อังคุตตรนิกายในตักนิบาต อภิปรายสาระสำคัญ มีการสรุป วิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคลสำคัญ หลักธรรม พระสูตรที่กำหนด มีการบรรยายสรุปและรายงานเป็นรูปเล่ม เป็นต้น (๓) ในจตุกกนิบาตเช่น มีการเรียนการสอนพระสูตรคือ ภัณฑคามวรรค หมวดว่าด้วยพุทธกิจในภัณฑคามมีพระสูตร ๑๐ สูตร และ จรวรรค หมวดว่าด้วยอิริยาบถเดินมีพระสูตร ๗ สูตร เป็นต้น มีการศึกษาวิเคราะห์เฉพาะคัมภีร์อังคุตตรนิกายในจตุกกนิบาต อภิปรายสาระสำคัญ มีการสรุป วิเคราะห์เหตุเกิด สถานที่ บุคคลสำคัญ หลักธรรม พระสูตรที่กำหนด มีการบรรยายสรุป และรายงานเป็นรูปเล่ม เป็นต้น

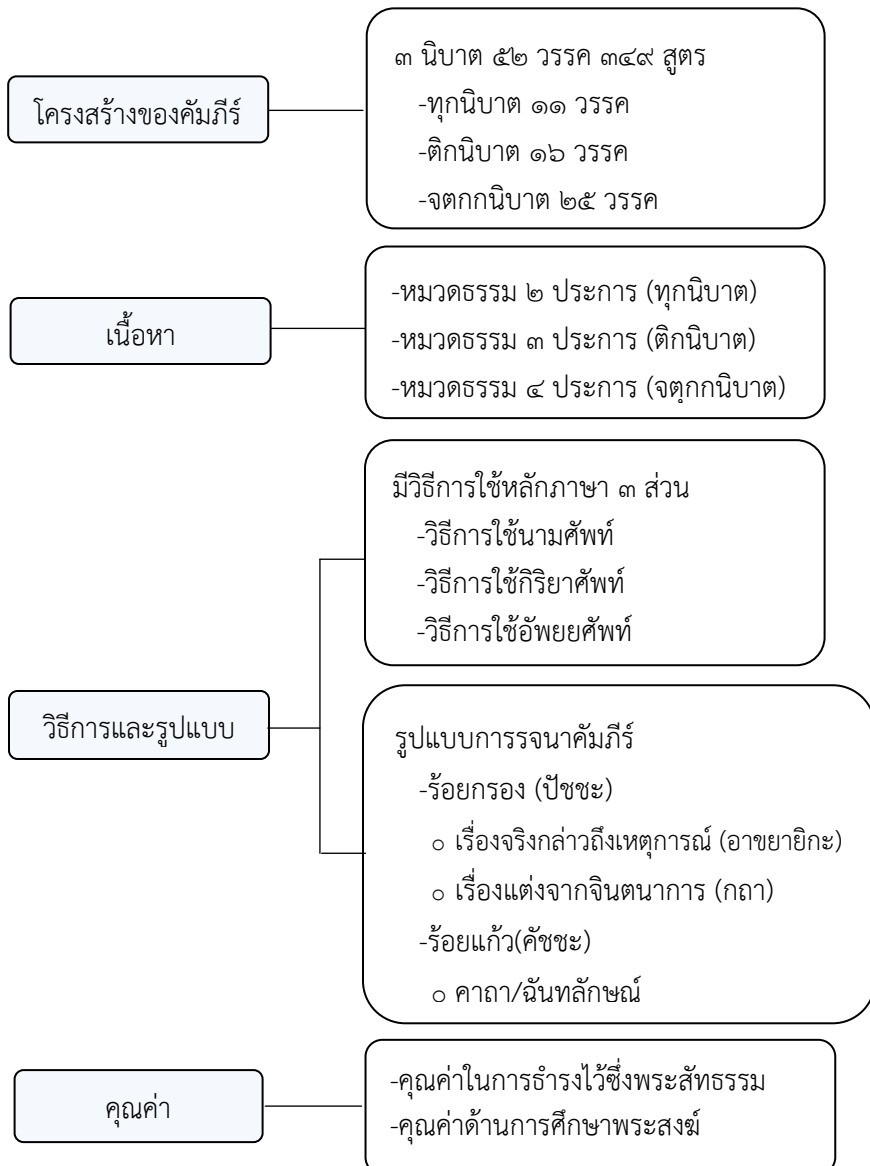
๕. องค์ความรู้ใหม่ (Originality and New Body of Knowledge)

การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็น และโครงสร้างของคัมภีร์สารัตถมัญจุสา อังคุตตรนิกายทุติยภาคนี้ ทำให้เกิดองค์ความรู้ เป็นแนวทางของการอธิบายขยายความ พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และยังไม่มีผู้แปลเป็นภาษาไทยไว้เลย เป็นการสร้างองค์ความรู้ใหม่เพื่อเป็นประโยชน์

ต่อการอธิบายหลักคำสอนซึ่งแต่เดิมเป็นภาษาบาลีอักษรไทย ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการแปลเป็นภาษาไทย นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ถึงคุณค่าของคัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุติยภาคในด้านศาสนา โดยพบว่า ผู้รจนาสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัย ที่ทำให้การอธิบายหลักธรรมมีความกระชับ อันจะช่วยรักษาและธำรงไว้ซึ่งพระสัทธรรมสืบไป นอกจากนี้ คัมภีร์ยังมีคุณค่าด้านการศึกษา โดยเป็นเครื่องมือศึกษาพระสัทธรรมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้อง แบ่งเป็นด้านการศึกษาพระวินัยและพระสูตรของสงฆ์ เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจถึงคุณค่าของคัมภีร์ช่วยรักษาและธำรงไว้ซึ่งพระสัทธรรม

แผนภาพแสดงองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการแปลและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค ดังปรากฏด้านล่างนี้

๗. สรุป

คัมภีร์สารัตถมัญชุสา อังคุตตรฎีกา ทุติยภาค นี้ มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ในประเทศไทยยังไม่มีผู้แปล มีอยู่ในรูปของภาษาบาลีอักษรไทย คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาอธิบายขยายไขข้อความของอรรถกถาพระสูตร เพื่อให้มีเนื้อความชัดเจนเข้าใจง่ายยิ่งขึ้น และง่ายต่อการทำความเข้าใจพระสูตร อีกทั้งทางด้านเนื้อหา ไวยากรณ์ ความสัมพันธ์และความอรรถกถาภาษาบาลีที่ท่านแต่งไว้นั้นมีคุณค่าต่อการศึกษาศาสนาบาลีเป็นอย่างมาก และเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่อกุศลแก่พระธรรมวินัย แก่อนุชนรุ่นหลังผู้ที่มีศรัทธาศึกษาในพระพุทธศาสนาสืบ ๆ ไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

จำรูญ ธรรมดา. เนตติฎิปปินี ศึกษาเชิงวิเคราะห์พระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

ชรินทร์ จุลประดิษฐ์. พันตรี. การแต่งบาลี ๑-๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

พร รัตนสุวรรณ และคณะ (บรรณาธิการ). สารดลทีปนิฎีกา (ปฐม ภาค). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๘.

_____. อังคุตตรฎีกา (ปฐม ภาค). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗.

_____. อังคุตตรฎีกา (ทุติย ภาค). (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๗).

พระพุทธโฆสาจารย์ รัตน. อรรถกถาภาษาไทย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก ภาคที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระเทพปริยัติโมลี (ทองดี สุรเตโช). หลักการแต่งฉันทภาษาบาลี ป.ธ. ๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๓๒.

พระคันธสาราภังค์ (แปลและอธิบาย). สุตโตปกรณ์มัญชุรี. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๔๖.

พระมหาเทียบ สิริญาโณ (มัลย์). การใช้ภาษาบาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหานิยม อุตตโม. หลักสูตรบาลีไวยากรณ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี้ยงเชียง, ๒๕๔๙.

พระมหาอดิสร ธีรสีโล. ประวัติคัมภีร์บาลี. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับบาลี มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____ . พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

_____ . อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน. ๒๕๓๙.

_____ . ฎีกาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

_____ . องค์คตฎีกา ทศตยภาคบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.

สมิทธิพล เนตรนิมิตร. ผศ.ดร.. บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ นามและอักษยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยากรณ์ วจวิภาค ภาคที่ ๒ อาขยาดและ กิตก์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

เสนาะ ผดุงฉัตร. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

